

УДК [930.253:82.0](477.83)"1877"

В. М. КИСЛИЙ*

**СТУДЕНТСЬКА РОБОТА ІВАНА ФРАНКА
“ПРО ЛУКІАНА І ЙОГО ЕПОХУ”,
1877 РІК (закінчення. Початок у № 1, 2011 р.)**

Публікується студентська робота Івана Франка, яку він написав у 1877 році, навчаючись у Львівському університеті.

Ключові слова: Іван Франко; майбутній письменник; Лукіан.

У Державному архіві Львівської області у фонді Львівського університету імені Яна Казимира (фонд 26, опис 11, справа 1339) зберігається звичайний учнівський зошит у лінійку із синьою обкладинкою із дещо пожовклими від часу аркушами, написаний на латинській мові чорним чорнилом зі студентською роботою Івана Франка. У цій праці майбутній видатний український письменник крізь призму творів давньогрецького сатирика аналізує історію суспільної думки і побуту, які панували у східних провінціях Римської імперії у II столітті нашої ери, показує кризу рабовласницького ладу у всіх його проявах.

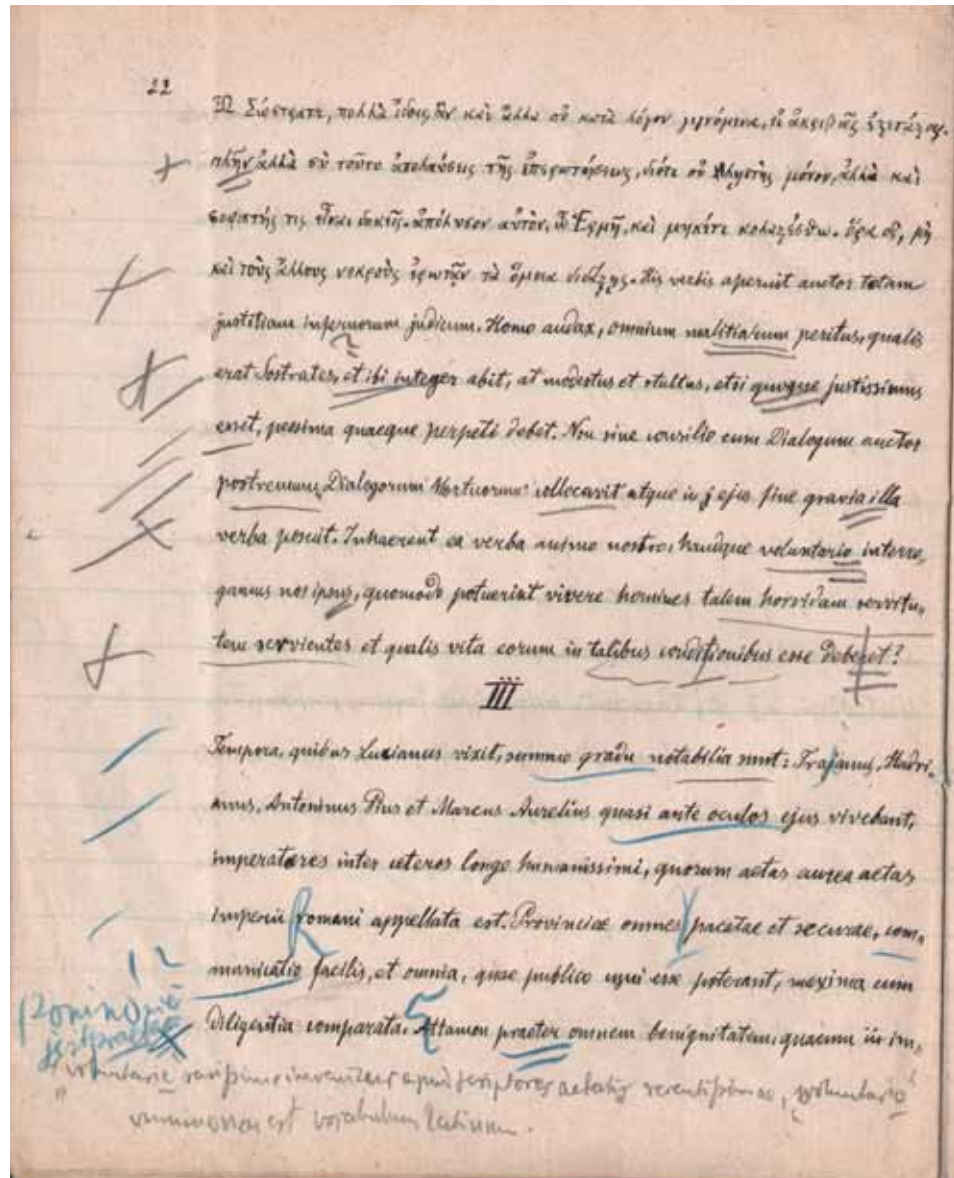
Перша сторінка рукопису містить повну назву реферату “Лукіан і його епоха, як він її описав у своїх творах, зокрема в “Розмовах богів”, “Розмовах у царстві мертвих” і у “Морських розмовах” з використанням також інших творів. Написав Іван Франко”.

Реферат було написано під керівництвом професора класичної філології Людвіка Цвіклінського, у якого студент Іван Франко слухав курси “Старожитності грецькі”, «Пояснення “Одіссеї” Гомера» та брав участь у грецькому семінарі.

Іван Франко не дарма вибрав таку близьку його серцю і духу тему. Адже давньогрецький сатирик Лукіан (близько 120 – після 180 рр. н. е.) у своїх творах висміював тодішню дійсність, жадобу до багатства, з атеїстичних позицій критикував християнство і релігію в цілому, оспівував поміркованість і аскетизм, співпереживав бідності.

Ця студентська робота ніби стала лейтмотивом усього подальшого творчого шляху Івана Франка.

* *Кислий Василь Миколайович* – кандидат історичних наук, начальник відділу забезпечення зберігання документів № 1 Державного архіву Львівської області.

Реферат Івана Франка "Про Лукіана і його епоху", 1877 рік.
 Державний архів Львівської області, ф. 26, оп. 11, спр. 1339.

13

peratores litteras et artes juvabant, Graecos praecipue philosophos, doctos vi-
 ros, sophistas et rhetores circum se colligentes, praeter benevolentiam et curas,
 quibus conabantur featos reddere omnes imperio suo subditos, non potuerunt pro-
 hibere, quominus augetetur destructio et uiguities morum, non poterant susti-
 nere animos hominum depravatorum, rapide in intemum ruum ruentium.
 Et, quod maxime mirificum esse videtur, in ipsorum imperatorum moribus multa
 era erant, quae depravationem auferent et accelerent horribilem intemum.
 Imperatores enim in immensa sua benignitate et largitia erga philosophos
 et sophistas non solum accurate et diligenter animadvertabant, utrum vir,
 quem sui comitem faciebant et magnis divitiis donatum supra alios
 extollebant, dignus esset donis et honore, utrum vere doctus et inge-
 niosus, an homo fraudulentus et pseudo-philosophus esset. Praecipue
 Hadrianus exemplum pessimum posterioribus dedit. Graecos enim homi-
 nes et Graecos litteras ante omnia amans, circum se per multos Graecos sine
 delectu colligebat, atque cum eis nunc familiarissime disputabat, nunc
 autem cum severitate tyranni eos totam ipsorum vanitatem sentire in-
 rabat, quare ultimam scintillam ingenuitatis et generosae superbiae in
 eis extinguere et perire viros doctos, philosophos, rhetores et iustas ignavos

Реферат Івана Франка "Про Лукіана і його епоху", 1877 рік.
 Державний архів Львівської області, ф. 26, оп. 11, спр. 1339.

21. Et hos adulatores, infames parasites reprobos. Neque, profecto, aliter fieri potuit. Doctrina enim et philosophia, omni valido fundamento carens, notis, non profundarum et vivarum expers, putredine morum et despectu omnium humana et divinarum rerum affecta, homini neque virtutem et dignum statum ostendere, neque cum in vitios terminos humani habitus relegare potuit. Quare horrendam videmus in vita humanum illis temporibus viventium imparitatem, quum homo nunc ad deum efferebatur et quasi deus colebatur, nunc autem ad animalium ordinem dejectus et servus alius hominis factus libertate et omnibus humanis rebus privabatur. Quid majus, etiam homines, qui viri docti, philosophi et sapientes esse videbantur, sua sponte obiecta animi ingenuitate, servis immixti, ipsi servis infamiores, vitam divites et potentes versabantur, ab eis, ut parasites et adulatores aspernati et contempti.

Omnia fere scripta Luciani ad hoc solum spectant, detegere totam nequitiam et putredinem morum hominum hujus aetatis, indignitatem, infamiam et humilem reputatum pseudophilosophorum, superstitionem vulgi, dolos et fraudes oraculorum et prophetarum, quorum tunc immensa multitudo apparuit copiosa. Inductum facile igitur, hanc partem meae disputationis.

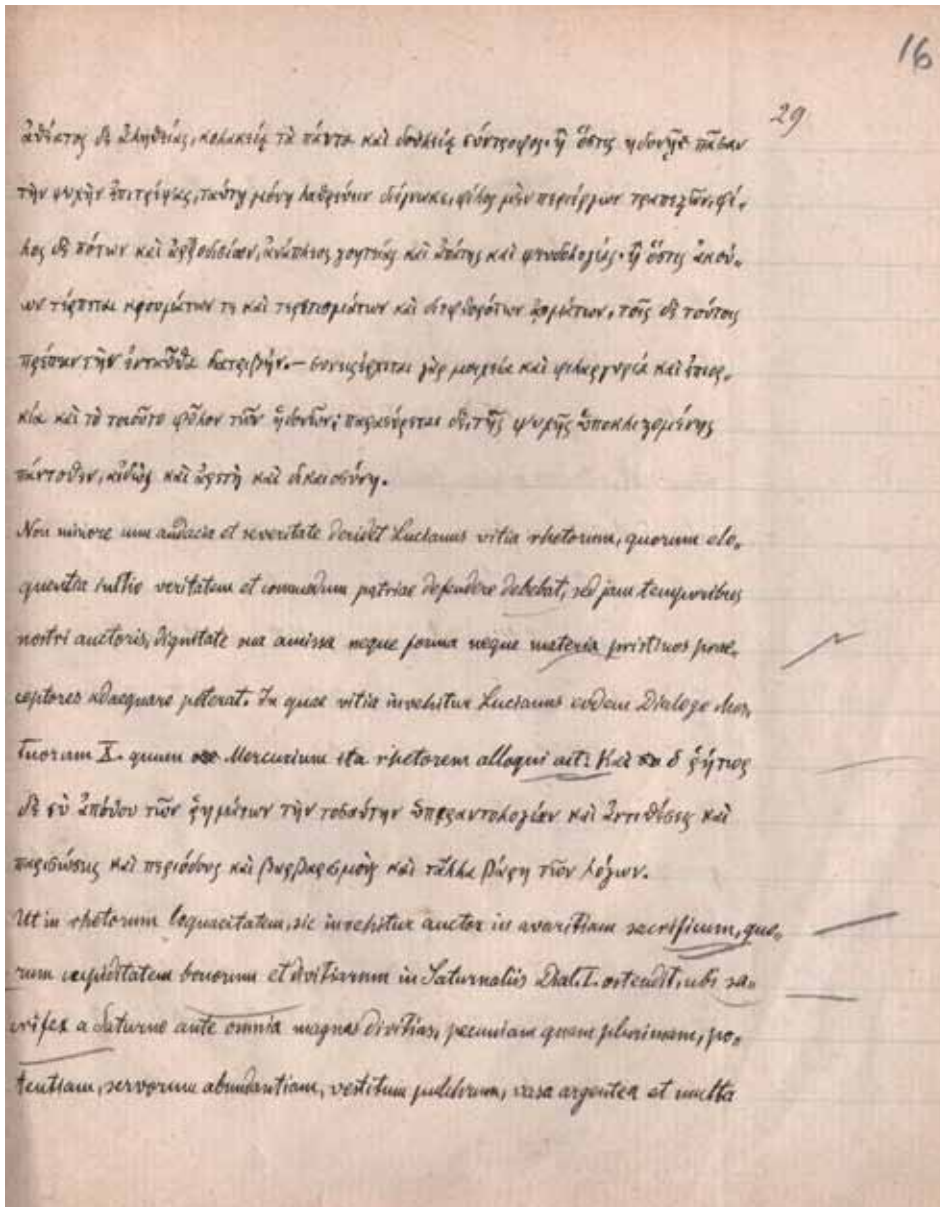
Реферат Івана Франка "Про Лукіана і його епоху", 1877 рік.
Державний архів Львівської області, ф. 26, оп. 11, спр. 1339.

nis ceteris multo longiore[m] evadere debuisse, si omnia scripta Luciani
 perquirere vellem. Quamobrem materiam hanc posteriori tempore
 mihi servare et nunc breviter tantum describere animadvertens
 Luciani in philosophos sui temporis eorumque educandi rationem,
 in sacerdotes, prophetas eorumque oracula et denique in homines
 humili loco posites, in vulgum et servos statui.
 Quales igitur non solum similes, sed etiam magistros redderet temporibus Lucianis
 sui negativa et destructiva doctrina, exempla nobis sunt parvulli a nostro auctore
 descripti pseudophilosophi, qui se semper veram sapientiam vitae doceant
 hominibus bestium et herentium reddere posse affirmabant, at ipsorum beata vi-
 ta neque in virtute, nec in modestia, nec in persequendis vitae laboribus, neque
 in patientia et temperantia posita erat, sed in omnibus rebus contrariis positus.
 Haec frequentes in domibus hominum virtutum se congratulabant, qui litteras et
 artes se amare et colere simulabant imperatorum exemplum imitantes, ibique ser-
 vorum et proletariorum modis cremas expectabant. locum dominos adulatores, sexu-
dam verbis turpissimis resultabant et quo etiam publice quicunque injuste
et inmodice avaritiam, crudelitatem et stultitiam opprobriis cabant. Ac veritate
et ore desinunt quod modi homines auctor notus in his ...sigis, in quo inter

Реферат Івана Франка "Про Лукіана і його епоху", 1877 рік.
 Державний архів Львівської області, ф. 26, оп. 11, спр. 1339.

ἐκείνη καὶ κατηγήνη τὰς τούτων διατριβὰς ἡζήσθη γὰρ τὸν πλοῦτον ἐκ μακροῦ
 χρόνου διὰς κοῦτα πρῶτον ἑκάστον περὶ ἑνὸς ἐψηφίσθησαν ὑψηλότερον ὑψηλότερον. Quae de causa
 factum est, ut omnis disciplina in verbis variis et vero sensu & carantibus, aut in
 manibus formis et caeremoniis promeretur. Quare in Aegyptio mentione facta ad de-
 videndos tales praeceptores his verbis utitur: ἄλλος δὲ ἦν καὶ τῶν ταύτων κατηγηγὼς
 φιλοσοφῶν, οἱ ταύτην ἀσκήσειν ἀρετῆς ἐπαλάμβανον, ἦν πολλὰς ἀνάγκαις καὶ πόσας τοῖς
 νόστοις ἐντήχην καταρμηθέναι. τούτο μὲν οὖν εἰ πολλὰ κελύδοντες, ἄλλοι δὲ μάλιστα οὖν,
 τὰς, οἱ δὲ χρησιώτεροι καὶ διδόντες τὰς ὑπερβόας, αὐτῶν καταζήοντες. Sed pulcherrime
 et accuratissime depinxit auctor noster mores et institutiones pseudophilosophorum
 in Dialogo Mortuorum V., quo Mercurius uniuersaque mortuorum omnia gra-
 uatissima, quibus indutus erat, deponere, et plane nudum scapham Maronis
 considerare iubet, quo laevius transire possint. Deponit igitur pulchrum
 pulchritudinem et ocula, quae binis talentis aestimabantur; depouit tyran-
 nus superbiam, contemptum aliorum, iram, crudelitatem; depouit dives diuitias
 et luxuriam et proptam immobilitatem; depouit miles trophaea, quae secum ad
 inferos gerebat. Philosophus denique aduenit plurimis et profectis turpissi-
 mis rebus ornatus, quare Mercurius cum his verbis alloquitur: καὶ δὲ κατὰ τὸ
 εὐχόμενόν ἐστα καὶ ταῦτά πάντα. ἰδὲ Ζεῦ, ὄψην μὲν τὴν ἀκαταρτίαν κομίζου, ὄψην δὲ

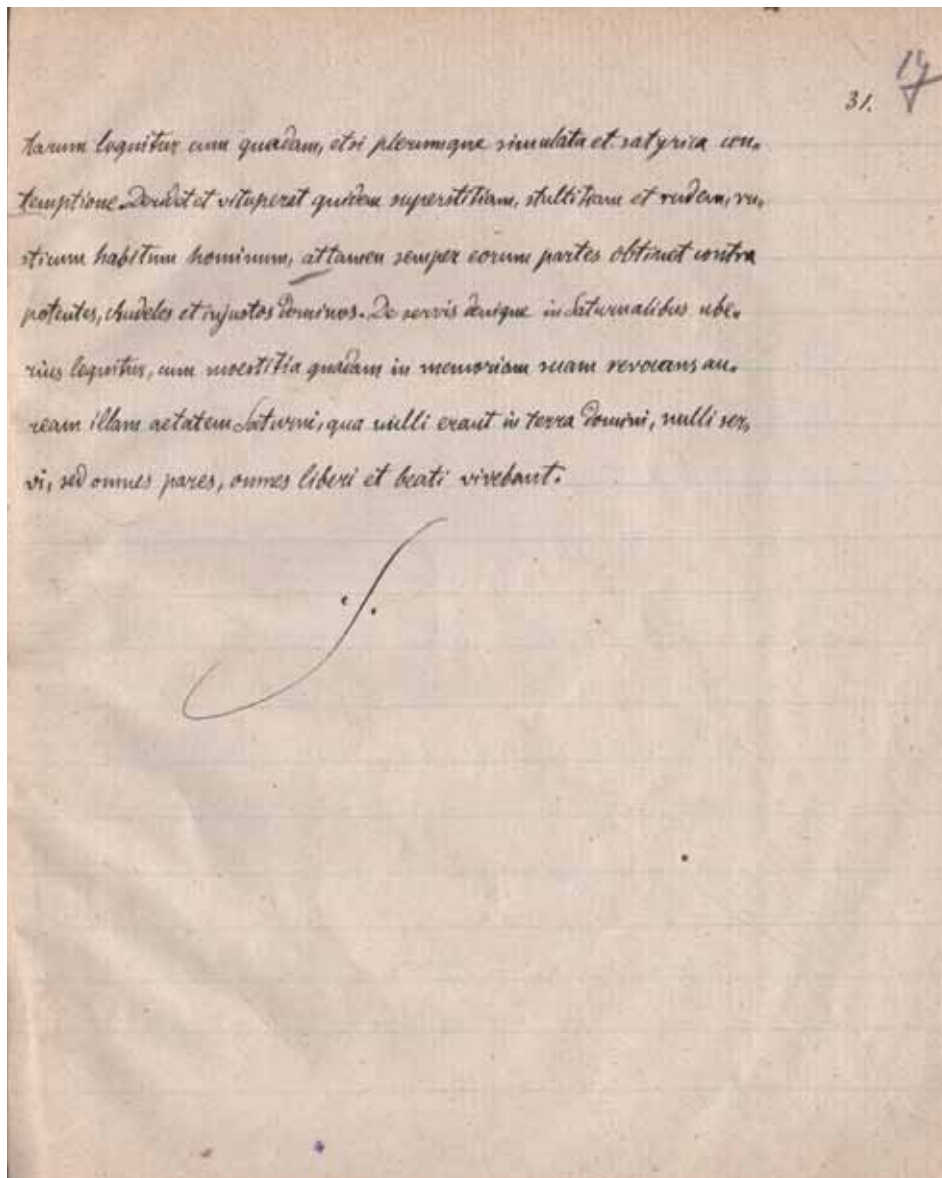
Реферат Івана Франка "Про Лукіана і його епоху", 1877 рік.
 Державний архів Львівської області, ф. 26, оп. 11, спр. 1339.

Реферат Івана Франка "Про Лукіана і його епоху", 1877 рік.
 Державний архів Львівської області, ф. 26, оп. 11, спр. 1339.

30
 talia expetit. quam neperstibrosi et vides fuerit. Tunc multo sacrificio, p̄m̄e,
 scilicet in Asiae minoris provinciis, descripsit auctor noster in opere publico
 Alexander sive falsus propheta. Quod opus sine dubio inter optima Luciani 200,
 p̄ta p̄mittit, vitamque, mores ~~et~~ ^{et} ~~processum~~ falsi prophetae ejus temporis
 clarissimi, Alexandri Abonotichii, describit. Alterum quoque talem virum,
 Apollonium Thyriumensem, descripsit Lucianus ~~in~~ ⁱⁿ alio suo opere, cuius prope-
 ritum erat, ostendere omnibus fraudes et dolos eorum virorum et vera eorum
 infamia detecta delere gloriam, quam apud permultos credulos et insipientes
 nacti erant. Quoniam Joannem Christum etiam talibus viris adnumerat,
 eumque magum et thaumaturgum appellat, non est mirandum, quod
 et in Christianos plerumque quam suspectissime invehitur, praecipue in
 opere suo. Vita et obitus Peregrini Protei.
 Plerumque etiam invehitur auctor noster in divites et avaros Romanos, qui mag-
 nas opes congerunt et custodiunt, neque quidem boni facere solent. Tales
 homines morte commonefacit his perculchris verbis. Τὸ ἰδίωμα τῶν
 χριστῶν ἀφαιρῆται, ἢ ἐπὶ τῆς αἰῶνος εὐτυχίας ἀφαιρῆται τοῖς τόκοις, καὶ τὸ ἴδιον
 τοῦ πλούτου οὐκ ἀφαιρῆται, εὖν, χριστῶν ἀφαιρῆται τὸν πλοῦτον καὶ ἐπίγειον ἢ
 De hominibus humili loco natis Lucianus more omnium fore antiquorum p̄m̄e.

Реферат Івана Франка "Про Лукіана і його епоху", 1877 рік.
 Державний архів Львівської області, ф. 26, оп. 11, спр. 1339.

Реферат Івана Франка "Про Лукіана і його епоху", 1877 рік.
Державний архів Львівської області, ф. 26, оп. 11, спр. 1339.

ЛУКІАН І ЙОГО ЕПОХА*

III

Часи, в які жив Лукіан, надзвичайно знаменні: Траян**, Адріан***, Антонін Пій**** і Марк Аврелій***** жили неначе перед його очима – імператори, порівняно з іншими, дуже гуманні, час їх панування названо золотим віком Римської імперії. Римські провінції були умиротворені й безпечні, сполучення легке; все, що могло принести користь суспільству, старанно нагромаджено. Проте, незважаючи на запопадливість, з якою імператори підтримували літературу і мистецтво, збираючи довкола себе здебільшого грецьких філософів, учених, софістів і риторів, незважаючи на доброзичливість і турботу, з якими вони намагалися зробити щасливими підданих своєї імперії, не могли перешкодити зростанню розкладу й морального виродження, не могли виправити зіпсуття, яке блискавично поширювалось і загрожувало катастрофою. І, що здається найбільш дивним, у характері самих імператорів було багато такого, що збільшувало розклад і наближало жахливий кінець. Справа в тому, що імператори в безмежній своїй доброті і щедрості по відношенню до філософів і софістів не досить уважно придивлялись до людей: чи той, якого приймали до свого товариства, збагачували й відмічали перед іншими, є особою гідною дарів і пошани, чи це людина справді вчена й талановита, чи просто дурисвіт і псевдофілософ. Особливо Адріан дав найгірший приклад наступним імператорам. Люблячи над усе греків і грецьку літературу, він без розбору оточив себе багатьма греками і з ними то приязно дискутував, то з суворістю деспота давав їм відчуття їх нікчемності, гасячи, таким чином, у них останню іскорку благородства і шляхетної гордості й перетворюючи вчених, філософів, риторів і поетів у підлих і розпутних підлещувачів, обридливих паразитів. Та й, звичайно, інакше не могло бути. Бо наука й філософія, не маючи під собою міцного фундаменту, позбавлені глибоких і животворних ідей, заражені моральною гнилизною і зневажливим ставленням до всього людського й божественного, не могли визначити людині певного й належного місця, вкласти в певні рамки людської особистості. Тому в житті людей того часу бачимо неймовірний контраст: з одного боку, людину піднімають до рангу бога, а з

* Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. Том 45. Філософські праці. – К.: Вид-во “Наукова думка”, 1986.

** Траян Марк Ульпій (53–117) – римський імператор (98–117). Вів загарбницькі війни, завдяки чому розширив територію Римської імперії, зміцнив централізацію державного управління.

*** Адріан Публій Елій (76–138) – римський імператор (117–138), за часів його правління значно зміцніла імператорська влада.

**** Антонін Пій – римський імператор (138–161). Римська історіографія зображала Антоніна Пія як ідеального правителя, але в часи його царювання вже назрівала криза, яка незабаром охопила всю імперію.

***** Марк Аврелій (121–180) – римський імператор (161–180), вів війни з парфянами, германськими племенами, сарматами. Був видатним філософом-моралістом, представником філософії стоїцизму. Свої філософські погляди виклав у книзі “До самого себе”.

другого – скидають до рівня тварини, роблять рабом іншого, позбавляючи її волі і всього, що необхідне людині. Мало того, люди, які вважалися ученими, філософами й мудрецами, відмовившись добровільно від благородства душі, змішані з рабами, самі гірші від рабів, проникали в оточення багатих і сильних, які трактували їх і легковажили як паразитів і підлещувачів.

Майже всі твори Лукіана мають за мету викрити всю моральну нікчемність і розтлінність його сучасників, низький кар'єризм псевдофілософів, забобони простолюддя, обман і лицемірство оракулів і пророків, безкінечна кількість яких раптом появилася у той час. Тому зрозуміло, що ця частина моєї роботи повинна була вийти далеко більшою, ніж інші, особливо коли б узяти до уваги всі твори Лукіана. З уваги на те я вирішив повернутись до цієї теми пізніше, а тепер тільки коротко схарактеризувати виступи Лукіана проти сучасних йому філософів і їх методів виховання, проти жерців, пророків і їх віщування і, нарешті, проти людей низького стану, простолюддя й рабів.

Прикладами того, яких не лише учнів, а й учителів мала в той час філософія, що здатна була тільки заперечувати й руйнувати, є численні описані нашим автором псевдофілософи, які твердили, що вчать справжньої життєвої мудрості й можуть зробити людину щасливою і чесною, тоді як “щасливе життя” їх самих не спиралось ні на доброчесності, ні на скромності, ні на боротьбі з життєвими труднощами, ні на витривалості і стриманості, а скоріше являло собою протилежність цих прикмет. Вони масами збиралися в палацах багатіїв, які наслідували приклад імператорів, прикидалися любителями й цінителями літератури і мистецтва і там, як раби і злидарі, чекали обіду. Вічна-віч з господарями грали роль підлещувачів, а за очі ганьбили їх останніми словами, а також публічно, часто незаслушено й перебільшено, закидали їм зажерливість, жорстокість і тупість. Докладно і правдиво змалював наш письменник таких людей у своєму “Нігріні”, де, між іншим, знаходимо таке: “Чи ти думаєш, що мені до вподоби, коли я бачу когось із тих людей, особливо похилого віку, в юрбі підлещувачів, як він біжить за вельможею і запанібрата розмовляє зі слугою, що запрошує його в гості до пана? Причому він уже своїм одягом звертає на себе загальну увагу. І що мене найбільше обурює, це те, що вони не змінюють костюма, відіграючи у всьому іншому однакову комедію. їхню поведінку за столом не можна порівняти з поведінкою найгіршого підлесника: чи не напихаються вони ганебніше, ніж ті? Чи не напиваються безсоромніше? Чи не встають останніми від столу? Чи не намагаються більше забрати з собою, ніж інші? А вихованіші з них дозволяють спровокувати себе до співу”. Отже, чи могли такі люди забезпечити належне виховання молоді? Як міг учити стриманості той, хто при першій-ліпшій нагоді забував про всяку стриманість? Або як міг переконати будь-кого той, хто на словах твердив, що доброчесність є найбільшим добром, а багатство не має жодної вартості, а сам учив за гроші і завжди й усюди ні про що інше не дбав більше, як про придбання маєтку і здобуття багатства? Цю думку знаходимо також у “Нігріні” Лукіана, виражену таким чином: “Найбільше він згадував таких філософів, які вчили за плату і виставляли на продаж доброчесність, неначе товар на ринку. Тому він називав їх школи крамничками й трактирами, вважаючи, що той, хто вчить нехтувати багатством, перш за все сам повинен бути далеким від будь-якої жадоби до наживи”.

Внаслідок цього вся наука полягала на беззмстовних словах або на пустопорожній формі й трюках. Згадавши про це в “Нігрині”, Лукіан теж висміює таких горе-учителів: “Він також виявив себе ворогом таких філософів, які вважали, що виховують молодь у доброчесності, коли кажуть переносити непосильні труднощі й біль, а деякі дійшли до того, що наказували одних в’язати, інших бичувати, знову ж інші – делікатніші – залізними предметами дряпали молодим людям шкіру”.

Все-таки найкраще й найдокладніше змалював наш автор звичаї, поведінку псевдофілософів у десятій розмові з циклу “Розмов у царстві мертвих”, у якій Гермес наказує кожному з мерців скинути з себе весь тягар, який був на них, і зовсім голому ввійти в човен Харона, щоб легше можна було переїхати на другий берег. Так, красень скидає з себе вроду й поцілунки, “які варті були двох талантів”, тиран – пиху, гордість, гнів і жорстокість, багач віддає багатство, благополуччя, надмірну пишність, воїн – трофеї, які ніс з собою до царства мертвих. Нарешті надходить філософ, навантажений, зрозуміла річ, непотрібним мотлохом. Тому Гермес мовить до нього: “Залиш свою осанку, а потім усе інше. О Зевсе! Скільки він приніс з собою брехні, скільки нещастя, охоти до суперечки, пустопорожньої чванливості! Скільки підступних запитань і заплутаних роздумів, масу непотрібної діловитості, пустослів’я, нісенітниць і дріб’язковості. Так тут, клянусь Зевсом, і золото, і жадова до насолоди, і безсоромність, і гордість, і розкіш, і розніженість. Я все бачу, хоч ти все це старанно ховаєш. Скинь з себе і брехню, і пихатість, і впевненість, що ти кращий за всіх”.

Меніпп: “Гермесе, не завадить йому зняти також бороду, вона, ти сам бачиш, важка й кудлата, волосся у ній важить не менше п’яти мін! Під пахвою він ховає ще одну дуже важку річ – улесливість, яка робила йому добрі послуги в житті”. Ясна річ, що таке вчення й такі наставники сприяли моральному розкладові. Усі, хто прикидався поборником правдивості й чесності у житті, робили людей зіпсутими, зажерливими, розніженими. Особливо багата знать, яка володіла величезною масою рабів і землі, колосальними маєтками, скотилася в болото неймовірного зіпсуття й розкошів. Рим, столиця світу, був жахливим прикладом моральної гнилі й неробства. Як я вже згадав вище, Лукіан бачив Рим тільки один раз і то коротко, але спогад про безмежний моральний занепад ніколи не міг згладитись У його пам’яті. Незабаром в Афінах у діалозі “Нігрин” він так написав про Рим: “Хто любить багатство, кого манить золото, хто міряє щастя пурпурним одягом і владою, хто не куштував справжньої волі, не спробував свободи слова й мислення, не бачив істини, а виховувався в лестоцях і рабстві, або хто присвятив себе повністю насолоді і тільки їй одній вирішив служити, знаходячи смак у розкішних бенкетах, напоях і любові, хто живив себе наклепництвом, обманом і брехнею, кому, нарешті, дає насолоду звук музичних інструментів і мелодійність бездумних пісень – той у Римі почував себе, як у своїй стихії. Тут зібралися й перелюбство, і грошлюбство, і кривоприсяга, і всілякі низькі примани; вони забруднюють нестійку душу і витісняють з неї чесність і справедливість”. З не меншою сміливістю і серйозністю Лукіан висміює пороки риторів, красномовство яких повинно було захищати інтереси батьківщини й правду, але вже в часи Лукіана, втративши свої ідеали, вони не могли рівнятися з давніми своїми вчителями ні щодо форми, ні щодо змісту. Проти їх хиб звертається

Лукіан у цій же десятій “Розмові у царстві мертвих”, де Гермес каже так: “І ти, риторе, залиш надмірну пишність, красномовство, антитези й повторення, періоди й варваризми і взагалі весь вантаж своїх промов”.

Як риторів за багатослів'я, так жерців картає він за ненажерливість їхню жадобу до наживи і матеріальних благ викриває Лукіан у десятій розмові твору “Кронії”, де жрець вимагає у Крона передусім великого багатства, грошей, влади, вдосталь рабів, красивого одягу, срібного посуду й багатьох інших подібних речей. Якими забобонними й некультурними були жерці, особливо в малоазійських провінціях, показав нам автор у творі “Олександр, або Лжепророк”. Цей твір, безперечно, належить до найкращих творів Лукіана і описує життя, характер і кар'єру найславнішого в той час лжепророка Олександра з Абонітиха. Другого такого пройдисвіта Аполлонія Тіанського, охарактеризував Лукіан в іншому своєму творі, метою якого було показати обман і лицемірство таких людей, зірвавши маску з їх ганебного обличчя, знищити славу, яку вони мали серед багатьох легковірних і темних людей. Тому що до таких шарлатанів зараховує він і Ісуса Христа, називаючи його великим магом і чудотворцем, не дивно, що він звертається часто в якнайгострішій формі проти християн, особливо в творі “Життя і кончина Перегріна Протея”. Часто також наш письменник скеровує вістря своєї сатири проти неситих багатіїв, які наживають великі маєтки і стережуть їх, не вміючи дати суспільству нічого корисного. Таким людям нагадує він про смерть такими словами: “Навіщо ви, дурні, пильнуєте своє золото? Навіщо мучите самих себе, вираховуючи проценти, збираючи талант до таланта, коли вам скоро доведеться відправитись до нас, захопивши з собою лише один обол?”

Про людей низького походження Лукіан звичаєм майже усіх античних поетів висловлюється з певною, хоч переважно замаскованою, сатиричною зневагою. Правда, він висміює і ганить забобонність, дурість і мужицький вигляд простих людей, проте завжди заступається за них перед владними, жорстокими і несправедливими хазяями. Нарешті, про рабів ширше веде мову в “Кроніях”, з деяким смутком згадуючи золотий вік Крона, коли на світі не було ні панів, ні рабів, а всі люди жили рівними, вільними і щасливими.

Публикується студентская работа Ивана Франко, которую он написал в 1877 году, будучи студентом Львовского университета.

Ключевые слова: Иван Франко; будущий писатель; Лукиан.

There are published work of Ivan Franko that she wrote in the 1877 year learning in uni-versytet in Lviv

Keywords: Ivan Franko; future author; Lukian.